

ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНІ МАТЕРІАЛИ до слухань у Комітеті Верховної Ради України з питань науки і освіти з питання «Законодавче забезпечення розвитку Національної інноваційної системи: стан та шляхи вирішення»

Законодавче забезпечення розвитку Національної інноваційної системи: стан та шляхи вирішення¹

<...> Серед важливих державних заходів формування і реалізації ефективної інноваційної політики в Україні чільне місце відводиться функціонуванню механізму визначення науково-технологічних та інноваційних пріоритетів. Відповідно до законодавства України основою визначення науково-технологічних та інноваційних пріоритетів мають бути ґрунтовні прогнозно-аналітичні дослідження.

Крім того, більшість стратегічних пріоритетних напрямків інноваційної діяльності, визначених Законом України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності України», орієнтовані на розвиток третього-четвертого технологічних укладів. Також існуюче всеохоплення середньострокових пріоритетних напрямів інноваційної діяльності приводить до поглиблення диспропорції розвитку економіки і до подальшої її орієнтації на функціонування в третьому-четвертому технологічних укладах (в структурі економіки України займають близько 95 %).

Ситуація, яка склалася, викликала необхідність оптимізації структури пріоритетних напрямів інноваційної діяльності. У зв'язку з цим, Міністерство освіти і науки у проекті Закону України «Про підтримку та розвиток інноваційної діяльності» пропонує структуру пріоритетних напрямів (додаток А²).

Верховною Радою України у 2012 р. прийнято Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій».

У його розробці брали участь представники центральних органів виконавчої влади, Національної академії наук, наукових установ та громадських організацій, Комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти та народні депутати.

Закон спрямований на забезпечення ефективного використання вітчизняного науково-технічного потенціалу та комерціалізацію результатів науково-технічної діяльності. Згідно із Законом майнові права на розроблені за кошти державного бюджету технології та кошти, отримані від їх трансферу,

¹ Закінчення. Початок див.: Шляхи розвитку української науки. – 2016. – № 11. – С. 166–170.

² <https://drive.google.com/file/d/0B7Bpv7uaLcJweExxSzBUc2dGeFk/view>.

передаються організаціям-розробникам і використовуються для виплати винагороди авторам технологій, розвитку інноваційної діяльності та трансферу технологій, зокрема для оплати закордонного патентування.

Зазначений механізм, з одного боку, стимулюватиме наукові організації до пошуку партнерів, що здійснюватимуть впровадження технологій та випускатимуть інноваційну продукцію, з іншого – організації – розробники будуть зацікавлені в створенні технологій, що матимуть високий потенціал для їх подальшого впровадження на підприємствах.

Крім того, започатковано погодження закупівлі технологій за державні кошти з метою недопущенням впровадження за державні кошти морально застарілих, енерго- та матеріаломістких технологій, та проведено дерегуляцію діяльності у сфері трансферу технологій – вилучено норми щодо обов'язкової державної акредитації на право здійснення посередницької діяльності у сфері трансферу технологій.

Усі ці зміни враховують світовий досвід провадження діяльності у сфері трансферу технологій.

Проте законодавство у сфері трансферу технологій потребує ще доопрацювання. З цією метою МОН розроблено проект Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо врегулювання деяких питань стимулювання діяльності у сфері трансферу технологій». Законопроект містить положення щодо:

1) переходу до класифікації галузей згідно з методикою Організації економічної співпраці та розвитку

У законопроекті пропонується класифікація галузей промисловості за інтенсивністю витрат на науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи, тобто за співвідношенням обсягу зазначених витрат до валової доданої вартості відповідної галузі. Поділ галузей промисловості на високо-, високосередні, низькосередні та низько технологічні головним чином і використовується у світі. Такий розподіл було здійснено експертами ОЕСР за результатами комплексного аналізу промислових галузей високорозвинених країн ОЕСР. Аналіз проводився з використанням декількох критеріїв – обсягів прямого та додаткового фінансування наукових, науково-технічних, дослідно-конструкторських робіт для потреб конкретної галузі, обсягів капітальних вкладень у новітнє обладнання, обсягів отриманої валової доданої вартості, обсягів реалізованої продукції. У результаті був здійснений розподіл галузей на 4 технологічні рівні, який використовується в країнах ЄС та ОЕСР при аналізі інноваційного розвитку країн.

Наприклад, ЄС у своїх доповідях Innovation Union Competitiveness Report 2011 та 2013 р. аналізує внесок високотехнологічних галузей у загальну інтенсивність витрат на науку та інновації та у результативність інноваційної діяльності у країнах ЄС.

У США у виданнях SCIENCE AND ENGINEERING INDICATORS 2012 та 2014 р. також надаються дані щодо внеску високо- та середньовисоко технологічних галузей у валовій доданій вартості країн світу (у т. ч. і України);

2) забезпечення отримання установами та організаціями державної системи науково-технічної та патентної інформації кон'юнктурно-економічної інформації з іноземних джерел та баз даних

Проведення державної експертизи технологій та патентно-кон'юнктурних досліджень потребують отримання доступу до іноземних джерел та баз даних, який є платним. Уповноважений орган з питань формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері трансферу технологій, центральні органи виконавчої влади можуть забезпечити такий доступ також за рахунок джерел, з яких фінансується їх діяльність, тобто – державних коштів. При цьому зазначені витрати бюджетних коштів можуть здійснюватися лише при їх передбаченні в державному бюджеті;

3) здійснення закордонного патентування проривних розробок, у тому числі за кошти державного бюджету

Держава, фінансуючи створення технологій за рахунок коштів державного бюджету, має захищати права на ці технології. Тут цілком логічне залучення для цього коштів державного бюджету.

Крім того, відповідно до пп. 342 та 343 Плану заходів з виконання Програми діяльності Кабінету Міністрів України та Стратегії сталого розвитку «Україна–2020» у 2015 р., затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 4 березня 2015 р. № 213-р, передбачено здійснення заходів щодо забезпечення розбудови ефективної системи захисту інтелектуальної власності і трансферу технологій з метою залучення до роботи в Україні науково-дослідних центрів провідних багатонаціональних високотехнологічних корпорацій, а також як необхідної передумови успішної комерціалізації наукових розробок. Реалізація цих завдань неможлива без державної підтримки патентування створених за бюджетні кошти високотехнологічних винаходів українських вчених за кордоном;

4) запровадження субсидіювання проектів із створення високотехнологічних виробництв вітчизняними промисловими підприємствами за участю вітчизняних наукових установ або вищих навчальних закладів

Запропонований у проекті закону механізм субсидіювання передбачає фінансову підтримку наукової установи або вищого навчального закладу, визначеному за результатами конкурсу, для фінансування науково-дослідних, дослідно-конструкторських та технологічних робіт, які виконуватимуться ними в рамках інноваційних проектів для промислових підприємств із створення високотехнологічних виробництв, які відповідають стратегічним пріоритетним напрямам інноваційної діяльності. При цьому підприємство має

вкласти власні кошти на проведення науково-дослідних робіт та створення високотехнологічного виробництва не менше 120 % від суми субсидії.

Підготовка пропозицій щодо зазначених пріоритетних напрямів та їх прогнозно-аналітичне обґрунтування здійснюються в рамках державних цільових програм прогнозування науково-технічного та інноваційного розвитку України

Враховуючи таку вимогу, визначену в законодавстві, свого часу було розроблено Державну програму прогнозування науково-технологічного та інноваційного розвитку на 2004–2006 рр., затверджену постановою Кабінету Міністрів України від 25.08.2004 р. № 1086, та Державну програму прогнозування науково-технологічного розвитку на 2008–2012 рр., затверджену постановою Кабінету Міністрів України від 11.09.2007 р. № 1118.

Завдяки виконанню завдань і заходів, передбачених цими програмами, було підготовлено переліки пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки та пріоритетних тематичних напрямів. Головною метою останньої програми, виконання якої планувалося завершити у 2012 р., було створення єдиної та постійно-діючої системи прогнозування науково-технологічного розвитку України та визначення актуальних напрямів розвитку науки і техніки. Однак реалізацію цієї програми завершено не було у зв'язку з її визнанням згідно з пунктом 1 постанови Кабінету Міністрів України від 22.06.2011 р. № 704 «Про скорочення кількості та укрупнення державних цільових програм» такою, що втратила чинність.

Робота щодо скорочення кількості та укрупнення державних цільових програм продовжувалась і в наступні роки. Зокрема, пунктом 16 Заходів щодо економного та раціонального використання державних коштів, передбачених для утримання органів державної влади та інших державних органів, утворених органами державної влади підприємств, установ та організацій, які використовують кошти державного бюджету, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 01.03.2014 р. № 65, передбачено припинення підготовки проектів нових державних цільових програм, а також внесення змін до затверджених цільових програм, що потребують додаткового фінансування з державного бюджету.

Враховуючи зазначене вище, державної цільової програми прогнозування науково-технологічного та інноваційного розвитку України на новий період затверджено не було, що унеможливило виконання вимог, передбачених ст. 4 і 5 Закону України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки».

Аналогічна ситуація має місце і з виконанням положень, передбачених Законом України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні». Так, ст. 3 цього Закону визначено, що підготовка пропозицій щодо стратегічних пріоритетних напрямів інноваційної діяльності та їх прогнозно-аналітичне обґрунтування здійснюються в рамках державних цільових програм

прогнозування науково-технічного та інноваційного розвитку України. При цьому, відповідно до ст. 5 цього Закону результати прогнозно-аналітичних досліджень у сфері науки і техніки та інноваційної діяльності повинні враховуватися при формуванні середньострокових пріоритетних напрямів інноваційної діяльності загальнодержавного рівня.

В умовах викликів, які ставить перед нами сьогодні, особливо актуальним постає питання перетворення вітчизняного наукового потенціалу у джерело економічного зростання на засадах технологічної модернізації економіки та забезпечення на цій основі сталого розвитку країни. Важливу роль наука відіграє також і у підвищенні обороноздатності держави та захисту населення і військовослужбовців від новітньої зброї. Ключовим моментом у цьому процесі є правильне визначення пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки, що може бути забезпечено шляхом проведення відповідних наукових досліджень.

Необхідно зазначити, що Основними напрямами бюджетної політики на 2016 р., схваленими розпорядженням Кабінету Міністрів України від 31 березня 2015 р. № 314-р, до питань, вирішення яких необхідне для складання проекту Закону про Державний бюджет України на 2016 рік, віднесено також питання щодо забезпечення подальшого довгострокового розвитку науково-технологічного та інноваційного потенціалу, як основної рушійної сили розвитку національної економіки. При цьому не враховано, що виконання цього завдання неможливо досягти без визначення пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки та пріоритетних напрямів інноваційної діяльності, які формуються на підставі відповідних прогнозно-аналітичних досліджень.

Зазначене свідчить про те, що потреба у розробленні та затвердженні державної цільової програми прогнозування науково-технологічного та інноваційного розвитку України на новий період станом на сьогодні є надзвичайно актуальною.

На сьогодні розвиток національної інноваційної системи стримується низкою негативних чинників, основними з яких є такі:

недосконалість законодавства в частині визначення нових пріоритетних напрямів розвитку інноваційної діяльності в Україні;

невідповідність законодавства у сфері інтелектуальної власності міжнародним стандартам;

неузгодженість державної бюджетної політики та законів України про Державний бюджет України на відповідні роки із законодавством з питань регулювання розвитку наукової, науково-технічної, інноваційної діяльності та трансферу технологій, що призводить до невиконання норм діючого законодавства у зазначених сферах;

нерозвиненість інноваційної інфраструктури (інноваційних бізнес-інкубаторів, технопарків, наукових парків, кластерів високотехнологічних

інноваційних підприємств), що, зокрема, спричинено невиконанням завдань та заходів Державної цільової економічної програми «Створення в Україні інноваційної інфраструктури» на 2009–2013 рр. у зв'язку з неналежним її фінансуванням;

відсутність ефективних механізмів комерціалізації результатів завершених науково-технічних розробок, що призводить до втрати державою щорічно значних бюджетних надходжень;

низький рівень інноваційної активності, зокрема малого та середнього інноваційного підприємництва;

відсутність готових технологічних рішень для їх впровадження бізнесом;

відсутність мотиваційного механізму до переходу реального сектору економіки на інноваційний шлях розвитку.